

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 194; VIII, 462; İbn Küteyb, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 174, 233; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 426; IV, 199-200; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid* (nşr. Abdülmecid et-Terhînî – Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1403/1983, VII, 96-97; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 138, 147, 364; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 383; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, VI, 575; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, IV, 250-251; M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1407/1987, I, 298; Ahmed Halîl Cum'a, *Nisâ' min 'aşri't-tâbi'in*, Beyrut 1412/1992, II, 9-19; Nusrettin Boilelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, İstanbul 1998, s. 140, 142, 143; Muhammet Yılmaz, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Ankara 2008, s. 22.

GÜLGÜN UYAR

ÜMMÜ KÜLSÜM bint UKBE

(أم كلثوم بنت عقبة)

Ümmü Külsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt el-Ümeviyye (ö. 32/652'den sonra)

Kadın sahâbi.

Annesi ilk müslümanlardan Ervâ bint Küreyz'dir. Ervâ, Hz. Osman'ın da annesi olduğu için Ümmü Külsüm onunla anne bir kardeştir. Babası Mekkelî müşriklerin liderlerinden, müslümanlara yaptığı eziyetlerle tanınan Ukbe b. Ebû Muayt'tır. Ümmü Külsüm, Mekke'de hicretten önce Resûl-i Ekrem'e biat ettikten sonra ailesinin muhalefetine rağmen 7 yılında (628) Mekkeliler'le yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın ardından bir gece Medine'ye doğru yaya olarak yola çıktı. Bu cesareti sebebiyle ailesi yanında bulunmadan hicret eden tek Kureyşli kadın ve Resûlullah'tan sonra ilk hicret eden hanım diye tanındı. Hicretinin ardından kardeşleri Velid ile Umâre onu Mekke'ye götürmek üzere Medine'ye geldilerse de Hz. Peygamber Ümmü Külsüm'ü onlara vermedi. Kardeşleri kendisini Hudeybiye Antlaşması'nda yer alan, Medine'ye sığınan Mekkeliler'in iade edileceği maddesine göre istemekteydi. Resûl-i Ekrem ise onlara kadınların antlaşma kapsamına girmediğini söyledi ve Ümmü Külsüm hakkında o sırada nâzil olan (İbn Sa'd, VIII, 230-231) Mümtehine süresinin 10 ve 11. âyetleri dolayısıyla samimiyetle hicret ettiği tesbit edilen mümin bir kadının kendilerine verilemeyeceğini bildirdi.

Ümmü Külsüm, Medine'ye yerleşince Resûlullah'ın âzâtısı Zeyd b. Hârîse ile evlendi. Bu evlilik Zeyd'in Mûte Savaşı'nda şehid düşmesine kadar devam etti. Üm-

mü Külsüm, eşinin vefatından sonra Zübeyr b. Avvâm'dan gelen evlenme teklifini kabul etti. Bu evlilikten Zeyneb adlı kızı dünyaya geldi. Fakat bu ikinci evliliği anlaşmazlık yüzünden boşanma ile sonuçlandı. Ardından Abdurrahman b. Avf ile evlendi. Bu evlilikten de tanınmış birer muhaddis olan İbrâhim ve Humejd doğdu. Abdurrahman b. Avf'ın vefatı üzerine (32/652) dördüncü evliliğini Amr b. Âs ile yaptıysa da evlendikten bir ay sonra vefat etti. Ümmü Külsüm'ün ölüm tarihi bilinmemekte, ancak Hz. Ali'nin halifeliği döneminde (656-661) öldüğü kaydedilmektedir.

Ümmü Külsüm'ün Resûl-i Ekrem'den rivayet ettiği on hadisin Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde bulunduğu kaydedilmiş, bu hadisler Nesâî'nin *es-Sünen*'i dışında *Kütüb-i Sitte*'de, ayrıca toplu halde Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'iyle (VI, 403-404) diğer hadis kitaplarında da yer almıştır. "İnsanların arasını düzeltmek amacıyla birinden ötekine uygun sözler taşıyıp hayırlı konuşan kimse yalancı sayılmaz" hadisini o rivayet etmiştir (Buhârî, "Şulh", 2; Müslim, "Birr", 101; Ebû Dâvûd, "Edeb", 50; Tirmizî, "Birr", 26). Kendisinden oğulları İbrâhim ve Humejd b. Abdurrahman ile Büsre bint Safvân rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 403-404; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 230-231; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 488-489; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 276-277; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 491; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 477-478; Hazrecî, *Hulâşatü Tezhib*, s. 499; Abdurrahman Umeyre, *Nisâ' enzelallahü fihinne Kur'ânen*, Riyad 1403/1983, s. 209-217; Ahmed Halîl Cum'a, *Nisâ' min 'aşri'n-nübuve*, Dimaşk 1412/1992, II, 197-208.

HURİYE MARTI

ÜMMÜ MA'BED

(أم معبد)

Ümmü Ma'bed Âtike bint Hâlid el-Huzâiyye

Kadın sahâbi.

Huzâa kabilesinin Kâ'boğulları kolundandır. Ebû'l-Cevn (el-Cevn) diye anılan amcasının oğlu Temîm b. Abdülzâzâ b. Münkiz ile evlendi. Bazı kaynaklar kocasının adını Eksem b. Ebû'l-Cevn şeklinde kaydeder. Kocasıyla birlikte Mekke-Medine arasındaki Kudeyd köyünde yaşıyordu.

Onu meşhur eden hadise, Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında sahil yolunu izleyerek Kudeyd köyü-

ne gelmesi ve Ümmü Ma'bed'in bu köyün kenarında bulunan çadırında mola vermesidir. Sonraları "Haymetü Ümmü Ma'bed" diye tanınacak olan bu yer Mekke'den yaklaşık 120 km. uzaklıktadır. Ümmü Ma'bed'in burada Hz. Peygamber'le karşılaşması olayı onun kardeşi Hubeys, kocası Ebû Ma'bed, Selîl el-Ensârî, Câbir b. Abdullah, Esmâ bint Ebû Bekir ve Ebû Bekir es-Siddîk tarafından nakledilen rivayetlerden öğrenilmektedir. Bu rivayetlere göre Ümmü Ma'bed cömert, becerikli ve dirayetli bir hanımdı; çadırının önünde oturur, gelen geçene yiyecek içecek ikram eder veya satardı. Resûl-i Ekrem ile arkadaşları Kudeyd'de mola verdiklerinde ondan et ve hurma satın almak istemiş, ancak Ümmü Ma'bed onlara kuraklık ve kıtlık yüzünden yanında et ve hurma bulunmadığını söylemişti. O sırada Resûlullah çadırın kenarında duran cılız bir koyunu (veya keçiyi) görünce onu sağmak için Ümmü Ma'bed'den izin istemiş, o da koyunun sütünün olmadığını, ancak isterse sağabileceğini söylemiş, Resûl-i Ekrem besmele çekip dua ederek sağmaya başlayınca koyundan bol miktarda süt gelmiştir (rivayetler için bk. İbn Hibbân, s. 133-137; Ebû Nuaym el-İsfahânî, s. 282-285). Ümmü Ma'bed, Hz. Peygamber yola çıktıktan sonra çadıra gelen kocasına olanları anlattı. Ebû Ma'bed kendilerine uğrayan zatın Kureyş'in peşine düştüğü kişi olduğunu anladı ve eşinden onun özelliklerini anlatmasını istedi. Ümmü Ma'bed de Resûlullah'ın hilyesini veciz bir şekilde tavsif etti. Kaynaklarda Ebû Ma'bed'in bir yolunu bulduğu takdirde mutlaka bu zatın yanına gideceğini söylediği veya hemen arkasından giderek Resûlullah'a yetiştiği ve ona biat edip müslüman olarak geri döndüğü zikredilir (Halebî, II, 50). Hz. Peygamber'i takip eden Kureyşliler, Ümmü Ma'bed'e adam gönderip özelliklerini saydıkları kişinin yanına uğrayıp uğramadığını sordular. Ümmü Ma'bed'in ise yanına birinin geldiğini ve koyununu sağdığını söyleyerek onları başından savdığı veya Kureyşliler'in Resûlullah'a zarar vermelerinden endişe edip onları başka yere yönlendirdiği kaydedilir (a.g.e., II, 46).

Ümmü Ma'bed ile kocasının ve oğlunun bu olay üzerine Müslümanlığı kabul ettikleri ve zaman zaman koyunlarını satmak üzere Medine'ye gittikleri zikredilir. Vâkıdî, Ümmü Ma'bed'in Resûlullah'ı misafir ettiği sırada müslüman olduğu, diğer âlimlerse onun ve kocasının bir süre sonra İslâmiyet'i benimseyip hicret ettiği görüşün-

ÜMMÜ MA'BED

dedir. Bu konuyla ilgili başka bir rivayete göre ise Ümmü Ma'bed, Medine'ye bir gelişinde Hz. Ebû Bekir tarafından Resûl-i Ekrem'in yanına götürülmüş, köyünden getirdiği bazı hediyeleri kendisine vererek müslüman olmuş, Hz. Peygamber de Ümmü Ma'bed'e ikramda bulunmuştur.

Kendi ifadesine göre Ümmü Ma'bed 23 (644) yılında Hz. Ömer'in ve Resûlullah'ın eşleriyle birlikte hac yolculuğu yapmış, Resûlullah'ı misafir ettiği yere geldiklerinde burada yaşadıklarını onlara duygulu bir şekilde anlatmıştır (Belâzürî, II, 103-104). Ümmü Ma'bed'in beytümâlden yardım aldığı ve ihtiyaçlarının bizzat Halife Osman tarafından karşılandığı da belirtilmektedir (Taberânî, XXIV, 349). Bu rivayetler onun Hz. Osman'ın hilâfeti dönemine kadar yaşadığını göstermekte, ancak vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Ümmü Ma'bed'in Ma'bed ve Nadra (Basra, Nasra) adında iki oğlu ve Haldiyye adında bir kızı (bazı kaynaklarda ise Huneyde adında diğer bir oğlu) olduğu zikredilmektedir. Ümmü Ma'bed, Hz. Peygamber'in kendilerine misafir olduğu güne "mübarek" adını verdiği için o gün aile fertleri arasında "mübarek adamın günü" diye anılmış, bundan dolayı kendisi konuşmalarında "mübarek adam gelmeden önce" yahut "mübarek adam geldikten sonra" sözünü kullanagelmıştır (Süheylî, II, 235). Ümmü Ma'bed, Resûl-i Ekrem'in hilyesini çok fasih bir şekilde tasvir ettiği için onun yaptığı bu tasvir Hz. Ali ve Hind b. Ebû Hâle'nin anlatımlarıyla asırlar boyu nakledilmiştir. Kendisine Hz. Peygamber'i erkeklerden daha güzel tavsif etmesinin sebebi sorulduğunda kadınların erkeğe bakışının erkeğin erkeğe bakışından daha dikkatli olduğunu söylemiş (Halebî, II, 50), aynı soru Hz. Ali'ye sorulunca o da duygularını katarak anlattıkları için kadınların tavsiflerinin daha mükemmel olduğunu belirtmiştir (Ahmed Halîl Cum'a, I, 98). Abdülazîz Ahmed er-Rifâî *er-Resûl ke'enneke terâhû: Hadîşü Ümmi Ma'bed* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 1403/1983; 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 487-488; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, I, 230-232; VIII, 288-289; Belâzürî, *En-sâb* (Zekkân), I, 309; II, 103-104; İbn Hibbân, *es-Siretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*³ (nşr. el-Hâfiz es-Seyyid Aziz Bek v.dğr.), Beyrut 1407/1987, s. 133-137; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1405/1984, IV, 48-51; XXIV, 349; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 183; III, 8-10; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Halep 1397/1977, s. 282-285; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1759, 1876, 1958-

1962; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, Kahire 1391/1971, II, 234-236; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VI, 292-293; VII, 182-183; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 188-192; VI, 31-33; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 180, 497-498; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts., II, 47-51; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 176; Mahmûd Ali Biblâvî, *Târihu'l-hicreti'n-nebeviyye*, Beyrut 1406/1985, s. 127-130; Ahmed Halîl Cum'a, *Nisâ' min 'asrî'n-nübüvve*, Beyrut 1412/1992, I, 89-99; Seyyid Kesrevî Hasan, *Câmi'ü terâcimi ve mesânidi's-şahâbiyyâti'l-mübâyî'ât*, Beyrut 1423/2002, I, 447-452.

MEHMET EREN

ÜMMÜ'L-MUKTEDİR

(أم المقتدر)

(ö. 321/933)

Abbâsî Halifesi
Mu'tazid-Billâh'ın hanımı
ve Muktedir-Billâh'ın annesi.

Asıl adı Nâim olup Halife Mu'tazid-Billâh tarafından Şağab diye adlandırılmıştır (Taberî, X, 42). Ümmü'l-Kâsım bint Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Türk asıllı câriyesidir. Mu'tazid-Billâh onu satın almış ve oğlu Ebû'l-Fazl Ca'fer'in doğumuyla ümmüveled statüsünü kazanmıştır. Halife Müktefi-Billâh'ın ölümünden sonra yerine Şağab Hatun'un on üç yaşındaki oğlu Ca'fer, Muktedir-Billâh lakabıyla halife ilân edildi (908). Ancak halife bir otorite kuramayacağından annesi idareyi tamamen kendi kontrolü altına aldı. Vezirlerin, valilerin, saray görevlilerinin tayin ve azli onun yetkisindeydi. 306 (918) yılında sarayın ve harem in idaresinden sorumlu olan Kahramâne Semmel'e Rusâfe'de kadıların, fukahânın ve ileri gelen devlet adamlarının huzurunda Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık etmesini ve her cuma günü halkın şikâyetlerini dinleyip hüküm vermesini emretti. Karar ve menşurlarda onun imzası vardı. Ancak halk bu durumu yadırgadı ve aleyhte konuşmaya başladı. Bunun üzerine Şağab Hatun, Kadî Ebû'l-Hasan'ı çağırıp mezalim davalarını ona devretti. Aynı yıl Bağdat'ta Dicle kenarında Sûkuyahyâ'da bir hastahane (Bîmâristânü's-Seyyide Ümmü'l-Muktedir) yaptırdı ve doktor Sînân b. Sâbit el-Harrânî'yi başhekim tayin etti. 1 Muharrem 306 (14 Haziran 918) tarihine hizmete açılan hastahänenin aylık masrafı 600 dinar idi (İbn Ebû Usaybia, s. 302).

Şağab Hatun, 314'te (926) daha önce kendisine vezirlik yapan Ebû'l-Abbas el-Hasibî'nin zamanının büyük kısmını devlet işlerine ayırdığını görünce kendi şahsî

işleriyle, emlak ve maiyetindekilerle ilgilenmek üzere Abdurrahman b. Muhammed b. Sehlî kâtip tayin etti. Vezir Hasibî bu durumdan çok rahatsız oldu. Çünkü Şağab Hatun'a hizmet etmeyi halifeye hizmet etmekten daha önemli kabul ediyordu. 315 (927) yılında Türk asıllı kumandan Mûnis el-Muzaffer, Şağab Hatun'un kendisini öldürtmek istediğini haber alınca Bağdat'tan uzaklaşıp Sugûr'da görev almak istedi. İki yıl sonra kumandan ve askerler, başta Şağab Hatun olmak üzere saray kadınlarının devlet işlerine karışmasından rahatsızlık duyan Mûnis el-Muzaffer'in başkanlığında toplandılar. Halife Muktedir-Billâh'ı hilâfetten azlederek yerine kardeşi Muhammed Kâhir-Billâh'ın getirilmesine karar verdiler (15 Muharrem 317 / 28 Şubat 929). Bu değişiklik sırasında Halife Muktedir ve Şağab Hatun dârülhilâfeden uzaklaştırılıp kumandan Mûnis el-Muzaffer'in evinde hapsedildi. Dârülhilâfe yağmalandı. Şağab Hatun'un hazinesinden 600.000 dinar alındı. Ancak iki gün sonra Kâhir-Billâh azledilip tekrar Muktedir-Billâh halife ilân edildi. Kâhir-Billâh da Şağab Hatun'un konağında hapsedildi. Şağab Hatun kendisine çok iyi davrandı.

320'de (932) Halife Muktedir-Billâh ile Mûnis el-Muzaffer arasındaki münasebetler tamamen bozuldu. Muktedir, Mûnis ile savaşmak üzere sefere çıkmak istediye de hazinede para yoktu. Bunun üzerine annesinden para istedi. Annesi, 3 milyon dinar tutarındaki parasını Karmatîler'le mücadeleye ayırdığını söyledi. Bu durum devlet hazinesinin tamamen Şağab Hatun'un kontrolü altında olduğunu göstermektedir. Muktedir-Billâh, Mûnis el-Muzaffer karşısında yenilip öldürülünce (27 Şevval 320 / 31 Ekim 932) devlet erkânı oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed'i halife yapmak istedi. Fakat kumandanlar, onun da babası gibi Şağab Hatun'un ve saray kadınlarının baskısı altında kalacağını söyleyerek karşı çıktılar. Yerine Muktedir'in kardeşi Kâhir-Billâh tekrar halife ilân edildi. Kâhir-Billâh ilk iş olarak üvey annesi Şağab Hatun ile çocuklarını takibe aldı. Yakalanıp hapsedilen Şağab Hatun bu sırada istiskâ (vücudun su toplaması) hastalığından mustarıptı ve oğlunun ölümüyle hastalığı daha da artmıştı. Kâhir-Billâh, Şağab Hatun'u huzuruna çağırıp sahip olduğu serveti bildirmesini, hem şahsî emlakının hem de kurduğu vakıflara ait malların satışına izin vermesini istedi. Şağab